

PARLAMENTNÍ
INSTITUT

VYBRANÁ TÉMATA

10/2011

PREZIDENTSKÉ VOLBY V KAZACHSTÁNU 2011

Štěpán Suchý

květen 2011

POSLANECKÁ
SNĚMOVNA
PARLAMENTU
ČESKÉ REPUBLIKY

Obsah:

ÚVOD	3
VÝVOJ V KAZACHSTÁNU DO SOUČASNOSTI	3
PREZIDENT V POLITICKÉM SYSTÉMU	4
POZADÍ PŘEDČASNÝCH VOLEB A PREZIDENTSKÁ STRANA	5
VOLEBNÍ SYSTÉM A ZÁKONNÉ POZADÍ VOLEB	6
VOLBY A VOLEBNÍ KAMPAŇ	7
VOLEBNÍ DEN A VÝSLEDKY VOLEB	9
VÝSLEDKY PREZIDENTSKÝCH VOLEB	10
ZDROJE:	10
DOKUMENTY	11

Úvod

Prezidentské volby v Kazachstánu proběhly na počátku dubna a ve funkci potvrdily Nursultana Nazarbajeva, zatím jediného prezidenta nezávislého Kazachstánu. Podle Democracy Index vydávaného od roku 2005 Economist Intelligence Unit je režim v Kazachstánu označován jako autoritářský. Roku 2010 se Kazachstán umístil na 132. místě ze 160 hodnocených zemích. Podobné hodnocení má Bělorusko (130), Ázerbájdžán (135) nebo Čína (136). Poslední volby potvrdily situaci a rozložení moci v zemi, pozornost si zaslouží spíše pro budoucí vývoj v Kazachstánu, jelikož mají zásadní význam pro nalezení Nazarbajevova nástupce. Další zajímavou okolností je probíhající vlna pádů režimů v oblasti Blízkého východu a severní Afriky, která působila jako kulisa pro potvrzení prezidenta ve funkci.

Vývoj v Kazachstánu do současnosti

Současný prezident Nazarbajev se dostal k moci na konci osmdesátých let, kdy se stal generální tajemníkem Komunistické strany Kazašské sovětské socialistické republiky. Od počátku byl přívržencem reformního procesu a do poslední chvíle se snažil udržet existenci Sovětského svazu. V roce 1991 byl poprvé zvolen jako prezident nezávislé republiky ziskem 96 % hlasů. Volby byly tehdy poznamenány aférou, kdy byly jeho hlavnímu oponentovi ukradeny podpisy nutné pro registraci u voleb. V roce 1995 proběhlo v Kazachstánu referendum, prostřednictvím něhož byl prezidentovi prodloužen mandát až do roku 2000. Nicméně volby proběhly ještě před vypršením mandátu v roce 1999. Nazarbajev získal 81 % hlasů, jeho hlavní vyzyvatel bývalý premiér Akezhan Kazhegeldin nezískal registraci pro účast ve volbách (Olcott, 2010, 115). Předposlední volby, v nichž současný prezident získal 91 % hlasů, proběhly roku 2006. V současnosti nemá prezident Nazarbajev v zemi výraznějšího oponenta a jedinou otázkou zůstává, kdo bude jeho příštím nástupcem.

Obecně můžeme kazašské elity rozdělit do několika skupin podle klanů, tzv. žus, nebo podle kontroly a vlivu v zemi, tj. podle kontroly především státních podniků. Prezident hraje roli jazýčku na vahách mezi zájmy jednotlivých skupin. Značný vliv má i prostřednictvím své rodiny. Velmi aktivní jsou jeho dcera Dariga; vlastnila jednu z největších televizí v republice a do roku 2006 stála v čele proprezidentské parlamentní strany. Jeho zeť Kulibajev hraje důležitou roli v průmyslu (ropa, zemní plyn). Hlavní sdělovací prostředky jsou v současnosti vlastněny státem a parlament je ovládán prezidentskou stranou Nur Otan.

Určité potenciální nebezpečí pro stabilitu režimu představuje rozložení bohatství mezi obyvatelstvem, kdy 7 % lidí žije pod hranicí chudoby. Podle Human Development Report z roku 2009 má 10 % nejchudších obyvatel republiky 3,5 % podíl na národním příjmu, naopak vrstva 10 % nejbohatších obyvatel má podíl ve výši 25,9 %. Životní úroveň obyvatel se však rapidně zvyšuje-např. průměrný roční příjem roku 2000 činil 3 200 dolarů a roku 2010 již 8 883 dolarů (Abazov, 2011).

Prezident v politickém systému

Ústavní pravomoci prezidenta od nabytí nezávislosti velmi posílily. Poslední změnu přinesl ústavní zákon z 2. února 2011, který upravuje prezidentskou volbu. Prezidentské pravomoci jsou definovány v třetí části ústavy. Prezident podle ústavy určuje domácí a zahraniční politiku země a je garantem ústavnosti, dodržování práv a svobod občanů v zemi. Má pravomoc se souhlasem obou komor parlamentu jmenovat většinu důležitých funkcí jako předsedu Národní banky, generálního prokurátora a předsedu Rady národní bezpečnosti. Bez souhlasu parlamentu jmenuje předsedu a dva členy Ústřední volební komise. Dále přijímá rozhodnutí o provedení všennárodního referenda. Odvolání prezidenta z funkce je složité a děje se v okamžiku dlouhodobé nemoci, která zabraňuje prezidentovi vykonávat funkci. V takovém případě musí parlament vytvořit komisi skládající se ze stejného počtu zástupců obou komor a specialistů z oblasti medicíny. Návrh na uvolnění z funkce vychází z rozhodnutí ustanovené komise a **Ústavní rada**, jejichž rozhodnutí musí být navíc potvrzeno 3/4 většinou všech poslanců a senátorů na společném zasedání obou komor parlamentu. Případný návrh na vyšetřování prezidenta musí být schválen většinou zástupců v Majilis (dolní komora), iniciován musí být nejméně 1/3 poslanců. Vyšetřování je organizováno komisí v Senátu, jejichž výsledky musí být schváleny na společném zasedání Senátu i Majilis 3/4 většinou, jeho platnost musí být potvrzena Nejvyšším soudem. Pokud nedojde ke konečnému rozhodnutí do dvou měsíců, považuje se návrh na vyšetřování za zamítnutý a původní iniciátoři přichází o poslanecký mandát.

Po konzultaci se zástupci politických stran v Majilis, jmenuje prezident premiéra za souhlasu dolní komory, odvolává ho z funkce, jmenuje a odvolává členy vlády. Prezident má právo vydávat dekrety s platností zákona. Prezident též iniciuje případné změny ústavy, které musí být přijaty na společném zasedání obou komor parlamentu. Na základě článku 46 ústavy nesmí být porušena prezidentova čest a důstojnost. Všechny výdaje a služby prezidenta a jeho

rodiny mají být hrazeny ze státních výdajů, navíc je rozšířena platnost článku i na budoucího exprezidenta (současného prezidenta) a jeho rodinu.

Pozice parlamentu je v ústavě oslabena. Ukázkou je velmi přísné vymezení ukončení mandátu poslance nebo senátora. Poslanec přichází o mandát, když změní trvalý pobyt na místo mimo republiku, ztratí občanství, vystoupí ze strany, za kterou byl zvolen nebo v případě ukončení aktivity strany, za kterou byl zvolen. Prezident navíc navrhuje kandidáta na předsedu senátu. Parlament může na prezidenta delegovat svou zákonodárnou moc na období nepřesahující jeden rok na základě rozhodnutí 2/3 celkového počtu poslanců při společném zasedání obou komor na základě iniciativy prezidenta. Legislativní iniciativa náleží prezidentu, jednotlivým poslancům parlamentu a vládě. Prezidentské veto během legislativního procesu je možné přehlasovat většinou 2/3 poslanců (v obou komorách). Prezident po konzultaci s předsedou dané komory a premiérem může danou komoru rozpustit. Vláda je odpovědná prezidentovi i parlamentu. Po zvolení prezidenta, resp. jeho nástupu do úřadu, je vláda povinna podat rezignaci jako celek. Nově zvolená vláda předstupuje před Majilis s žádostí o důvěru.

Pozadí předčasných voleb a prezidentská strana

Ještě v době oficiálního předsednictví Kazachstánu v Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), se v prosinci roku 2010 objevil a následně byl v parlamentu schválen zákon o prodloužení prezidentského období do roku 2020. Prezident zákon vetoval. Iniciátoři se obrátili na veřejnost s ideou prosadit celorepublikové referendum o prodloužení prezidentského mandátu. Ačkoli se v médiích iniciativě prezident bránil, během několika týdnů získala iniciativa přes pět miliónů podpisů voličů. Prezident se posléze obrátil na Ústavní soud, aby návrh posoudil. Návrh byl zamítnut Ústavním soudem z čistě technických důvodů, jelikož nespécifikoval na jak dlouho a kolikrát může být mandát současného prezidenta prodloužen (OBSE, Preliminary Statement, 2011). Prezident posléze zavrhl parlamentní návrh na referendum a prosadil cestu předčasných voleb. 3. února parlament schválil ústavní zákon, který dovoloval prezidentovi vyhlášovat předčasné prezidentské volby. Následující den prezident vyhlásil předčasné volby.

Prezidentská strana „Nur Otan“ je jedinou stranou v parlamentu. V dolní sněmovně (Majilis) drží 98 míst. Opozice čelí množstvím překážek např. zatýkání jejich představitelů nebo zamezování přístupu do médií. Příkladem tlaku současného režimu na opozici je strana Alga!, která se pokouší o registraci již od roku 2005. V roce 2009 ministr spravedlnosti

zpochybnil pravost podpisů nutných pro registraci strany. Všenárodní sociálně demokratická strana a strana Azat čelily obdobným problémům po pokusu sloučit strany v roce 2009.

Strana „Nur Otan“ prostřednictvím kooptace a slučování dosáhla dominantního postavení v politickém systému. V jejím čele stojí od roku 2007 prezident Nursultan Nazarbajev. Předchůdce „Nur Otan“ strana „Otan“ vznikla v roce 1999 sloučením několika proprezidentských stran. Slučovací kongres přijal modernizační politiku prezidenta Nazarbajeva, později tzv. Strategie pro Kazachstán do roku 2030. Ve volbách roku 2004 získala „Otan“ 60% hlasů a 42 ze 77 mandátů. V září roku 2006 došlo ke sloučení se stranou Darigy Nazarbajevové „Asar“, čímž „Otan“ získala další 4 mandáty v parlamentu. Proces slučování skončil na konci roku 2006, kdy se ke straně přidaly strany Agrární a Občanská, s nimiž strana získala dalších 260 tisíc členů. Na konci roku 2006 čítal počet členů strany přibližně 760 tisíc. Na sjezdu 22. prosince 2006 došlo k přejmenování strany na „Nur Otan“.

V posledních parlamentních volbách roku 2007 zvítězila prezidentská strana Nur Otan ziskem všech 98 volených mandátů ze 107 mandátů. Volební systém do Majilis je poměrný s uzavřenými kandidátními listinami. Zbýlých 9 poslanců v Majilis je jmenováno Shromážděním lidu Kazachstánu nevoleným tělesem skládající se z 364 zástupců, kteří jsou vybráni prezidentem. V senátu je situace obdobná. Jedná se o nepřímě volené těleso mající 39 členů, 32 senátorů je voleno oblastními správami a 7 jmenováno prezidentem.

Volební systém a zákonné pozadí voleb

Dle ústavy nikdo nesmí být zvolen ani kandidovat na víc, než dvě volební období s výjimkou současného prezidenta, pro něhož ústava nechává neohrazený prostor (kontroverzní zákon z roku 2007). Zákon byl obhajován jako ocenění jeho práce pro republiku. V roce 2010 navíc poslanci a senátoři schválili oficiální čestný titul pro současného prezidenta tzv. „Vůdce Národa“ (Elbasy). V únoru 2011 byla přijata novela za účelem umožnění dubnových voleb. Prezident je volen v současnosti na pětileté volební období maximálně dvakrát po sobě. Podle ústavy se mají volby konat vždy v stanoveném termínu - první neděle v prosinci. Původní termín konání prezidentských voleb byl rok 2012. Volby probíhají dvoukolovým většinovým systémem. Vítězem se může kandidát stát již v prvním kole, pokud získá více jak 50% hlasů. Pokud nikdo nedosáhne stanovené hranice, do druhého kola postupují dva kandidáti s největším ziskem.

System volebních komisí se skládá z Ústřední volební komise a teritoriálních, obvodních, okresních a místních volebních komisí. Všechny komise mají sedm členů a jsou jmenovány na dobu sedmi let. Předsedu a dva členy Ústřední volební komise vybírá prezident a po dvou členech každá z komor parlamentu. Komise na nižší úrovni jsou jmenovány místními radami podle zastoupení politických stran. Strany nezastoupené ve volebních komisích mohou na každé nižší úrovni jmenovat jednoho nevoleného člena komise. Většina opozičních zástupců ve volebních komisích má ovšem spojitost se stranou Nur Otan.

Kandidát na prezidenta může svou kandidaturu iniciovat sám, může být navržen politickou organizací nebo veřejnou iniciativou. Musí se jednat o občana republiky staršího nejméně 40 let, který pobýval v zemi v posledních patnácti letech a mluví plynule kazašským jazykem. Znalost jazyka prověřuje veřejný jazykový test před jazykovou komisí. Případný kandidát musí též do deseti dnů od svého prohlášení o kandidatuře doložit podporu obyvatelstva nejméně 91 tisíce hlasů, složit poplatek 4000 Euro a předložit daňové přiznání za sebe a svou/ého manželku/a. Napříč Střední Asii je oblíbeným prostředkem eliminace soupeře jazykový test z národního jazyka. Při letošních volbách se naskytla téměř absurdní situace, kdy samotný prezident Nazarbajev prosil o povolení účasti pro kandidáty, kteří neprošli jazykovým testem. Jazykový test složilo pouze 14 z 22 kandidátů. K financování kampaně mohou představitelé použít své vlastní zdroje a dary občanů a organizací, ovšem celková částka nesmí překročit 1,6 milionu eur. Pokud jsou kandidáti nominováni stranou nebo jinou veřejnou organizací mohou obdržet dalších 560 tisíc eur od těchto organizací. Za státního rozpočtu je pro každého kandidáta vyhrazena částka 31,5 tisíc eur.

Celým procesem registrace prošlo 22 kandidátů a k volbám byli Ústřední volební komisí připuštěni pouze 4 kandidáti: Nursultan Nazarbajev, prezident a předseda Nur Otan, Gani Kasymov, senátor a předseda marginální Strany Patriotů Kazachstánu, Žambyl Achmatbekov z proprezidentské Komunistické lidové strany Kazachstánu a Mels Jeliusizov, předseda Ekologické unie „Tagbit“. Poslední jmenovaný vystupoval s nezatajovaným zájmem pouze zpropagovat problém ekologie v zemi a dokonce potvrdil, že on i jeho rodina podpoří svými hlasy současného prezidenta.

Volby a volební kampaň

Nazarbajev nevystupoval v kampani za svou osobu, ale jeho kampaň byla vedena stranou Nur Otan. Zprávy OBSE (Preliminary Statement, 2011) hovoří o předvolebních shromážděních, které byly organizovány státní mocí. Zbývající kandidáti nepředstavovali pro

prezidenta výzvu z důvodu nedostatku financí nebo nedostatečného organizačního pokrytí země. Prezidentská strana zdůrazňovala témata jako stabilita, modernizace, ekonomický růst a postavu prezidenta jako záruku mezietské spolupráce. Prezident je dlouhodobě velmi populární. Průzkumy veřejného mínění provedené roku 2009 Baltic Surveys/The Gallup Organization ukázaly, že 91 % obyvatel má o prezidentovi pozitivní mínění (Lillis, 2010) a případná nespokojenost se snáší na hlavu ostatních institucí. Legitimitu může prezident odvíjet od ekonomického růstu, který se od roku 2000 pohyboval okolo 9 %, nicméně v roce 2009 pod tlakem krize dosáhl růst HDP čísla 1,2 %, aby se v roce 2010 opět zvýšil na 7 %. Krokem pro zmírnění chudoby v zemi a rozevírající se propastí mezi nejbohatšími a nejchudšími bude proklamovaná kazachstánská verze privatizace, tzv. „Lidové IPO“, 22 státních podniků. Záminkou pro zdůrazňování stability se režimu staly i události v sousedním Kyrgyzstánu (Rahmetov, 2011, 3).

Opoziční strany Ak Žol, Azat nebo Komunistická strana bojkotovaly volby s argumentem krátké doby na přípravu (OBSE, Interim Report No. 1, 2011). Komunistická strana Kazachstánu a strana Alga! organizovaly skupinu „Lidová síla“ (Narodovlastije), prostřednictvím níž se pokoušely na několika shromážděních zpochybnit volby. Většina jejich shromáždění proběhla bez většího zájmu režimu. V médiích nebyla iniciativě věnována žádná pozornost. Nezávislá média, především noviny Respublika a televizní kanál K+, čelí nejrůznějším obstrukcím, např. blokování internetových stránek apod. (OBSE, Preliminary Statement, 2011, Human Rights Watch, 2011, 443). Opozice v zemi je značně roztržena a poslední reálnou výzvou bylo v polovině minulého desetiletí hnutí Demokratická volba Kazachstánu (Junisbai, 2005). Hnutí se ovšem vnitřním i vnějším tlakem rozpadlo na několik stran např. Ak Žol. Režim se na první pohled zdá poměrně jednotný. Během jeho vývoje došlo jen k několika opravdovým rozkolům mezi elitami. Ojedinelé výzvy pro prezidenta představovaly kandidatury bývalého premiéra v polovině 90. let Kazhegeldina nebo rozeprě v rodině, kdy do rakouského exilu odešel bývalý zeť prezidenta Rakhat Alijev. Pacifikace opozice probíhá především přes soudy za tresty jako nepovolené demonstrace nebo za chuligánství (Human Rights Watch, 2011, 445). Další formou užívanou pro pacifikaci nepohodlných opozičníků je zákon proti pomluvám, Občanský zákoník i ústava poskytují v tomto směru speciální ochranu prezidentu a veřejným činitelům.

Podle zprávy OBSE (Preliminary Statement, 2011) bylo na základě zákona poskytnuto ve státních médiích rovné zastoupení pro možnost prezentace jednotlivých politiků. Podle „OSCE/ODIHR EOM media monitoring“ (OBSE, Preliminary Statement, 2011) bylo

rozložení času věnovaného kandidátům následující: ve státních televizích Kazachstan TV a Khabar získal Nazarbajev 19% a 13% z celkového času věnovaného pro prezentaci kandidátů, Achmatbekov 29% a 26%, Kasymov 25% a 28% a Jeliusizov 28% a 33%. Televizní kanály Kanál 7, Kanál 31 a KTK věnovaly současnému prezidentovi méně prostoru (16 %, 14 % a 3 %). Televize Astana naopak věnovala nejvíce prostoru na prezentaci současného prezidenta, 39%. Obecně však kampaň v médiích postrádala analytické články o volbách-interview, diskuze nebo hlubší analýzy (OBSE, Preliminary Statement, 2011).

Volební den a výsledky voleb

Volební den proběhl v celém státě v klidné atmosféře. Oficiální volební účast se pohybovala okolo 90 % voličů. Podle zpráv OBSE (Preliminary Statement, 2011) se setkali volební pozorovatelé se závažnými nedostatky ukazující na systémové problémy: ve 219 případech se objevily série stejných podpisů na volebních lístcích, ve 28 případech se pozorovatelé setkali s vícenásobným hlasováním, v 98 případech nebyly hlasovací urny řádně zapečetěny, ve 128 případech došlo ke skupinovému hlasování. V 80 navštívených volebních stanicích mohli lidé hlasovat, aniž by předložili jakýkoli průkaz totožnosti.

Podle OBSE se v několika případech setkali volební pozorovatelé s nátlakem nebo vyhrožováním. Ve 125 případech jim bylo zamezeno dohlížet na celý proces a ve 132 případech byla v komisi přítomna nepověřená osoba. Celkově bylo negativně hodnoceno sčítání hlasů v jedné šestině navštívených volebních stanic. Ve třech ze čtyř sledovaných počítání hlasů nebyl výsledek vyřčen nahlas, tak jak požaduje zákon, v dalších případech se objevily již předpodepsané protokoly o volebním výsledku. V jedné čtvrtině volebních komisí bylo zjištěno, že výsledky voleb nebyly veřejně vyhlášeny. Mezinárodní pozorovatelé se dále setkali s 49 případy, kdy místní volební komise upravila volební výsledek na základě předpokladu okresní volební komise. Podle předběžné zprávy OBSE byli pracovníci ve veřejném sektoru nuceni hlasovat (Preliminary Statement, 2011). Moskevské internetové noviny ferghananews.com posléze zveřejnily dva dokumenty s přesnými rozkazy a popisem pro zaměstnance veřejné správy, jak a kdy mají přijít hlasovat.

OBSE označila volby jako netransparentní a mezinárodní pozorovatelé byli částečně omezeni v možnosti dohlížet na celý proces. Přesto OBSE ocenila zdařilé zvládnutí technické stránky procesu. Celkové náklady na volby dosáhly na 32 milionů dolarů, což znamenalo navýšení o 11 milionů dolarů. Vyšší náklady byly ospravedlněny inflací a rostoucími náklady na mzdy volebních komisařů. Prezident Nazarbajev obhájil svůj mandát již v prvním kole

ziskem 95,5 % hlasů. Žádný z ostatních kandidátů mu nebyl podle očekávání rovnocenným soupeřem.

Výsledky prezidentských voleb

Jméno	Strana	Počet hlasů	Počet hlasů v %
Nazarbajev	Nur Otan	7,850,958	95.55
Kasymov	Strana Partiotů	159,036	1.94
Achmatbekov	Komunistický Lidová strana	111,924	1.36
Jeliusizov	Tabighat	94,452	1.15

Zdroje:

Abazov R. Istybajeva, D. (2011) Will The „People’s IPO“ Help Adress Social Polarization in Kazakhstan?, CACI Analyst, [on-line]. 11. května 2011, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/5553>. [13.5. 2011].

Bowyer, C.A. (2008) Parliament and Political Parties in Kazakhstan, [on-line]. duben 2008, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. dostupné z <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0804Bowyer.pdf>. [30.4. 2011].

Human Rights Watch, World Report 2011, [on-line] dostupné z <http://www.hrw.org/en/reports/2011/01/24/world-report-2011>. [29.4. 2011].

Junisbai B.; Junisbai A. (2011) The Democratic Choice of Kazakhstan: A Case Study in Economic Liberalization, Intraelite Cleavage, and Political Opposition, *Demokratizatsiya*, Léto 2005, s. 373-392.

Lillis J. Citizens in Kazakhstan are High on Nazarbayev, Tepid on Democratization, Eurasinet, [on-line]. 6. května, 2010, <http://www.eurasianet.org/node/61158>. [10.5.2011].

Olcott M. B. (2010) Kazakhstan: Unfulfilled Promise, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2010.

Rahmetov A. Kazakhstan’s Presidential Elections 2011: Nazarbayev Postpones Succession, ISPI, 2011.

Satrapajev D. (2007) An Analysis of the Internal Structure of Kazakhstan’s Political Elite and an Assessment of Political Risk Levels, in Uyama, T. (ed.), *Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia*, Hokkaido University, Sapporo: Slavic Research Center, 2007.

Vybory Prezidenta Kazachstana: “Polnaja otdaša golosoj”, Fergana.Ru, [on-line]. 4. duben, 2011, <http://www.fergananews.com/article.php?id=6934>. [5.5. 2011].

Dokumenty

Constitution of the Republic of Kazakhstan, [on-line] dostupné z <http://www.constcouncil.kz/eng/norpb/constrk/#section3>. [1.5.2011].

The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2010, [on-line] dostupné z <http://www.graphics.eiu.com/PDF/Democracy%20Index%202010.pdf>. [2.5.2011].

OBSE, Preliminary Statement, [on-line] dostupné z <http://www.osce.org/odihr/elections/75821>. [28.4.2011].

OBSE, Interim Report No. 1, [on-line] dostupné z <http://www.osce.org/odihr/elections/75821>. [2.5.2011].

OBSE, Interim Report No. 2, [on-line] dostupné z <http://www.osce.org/odihr/elections/75821>. [2.5.2011].